

a drámai illüsióval minden illat oda lett s nem maradt egyéb hátra az üres üvegnél. Párbeszédei bágyadtak, nincs meg többé benne az az elevenség, melyet a játszó szemei öntöttek beléje, nincs meg az a zamat, a mit ez szavaival adott nekik. A mese gyöngye, laza, összefüggés nélküli, a jellemek mitsem érnek.

Így állunk újabbkori drámáinkkal.

Ebből láthatjátok, hogy a szegénység soha sem volt nagyobb, teljesebb mint jelenleg. Mintegy tizenöt éve, vagy valamivel még több, hogy kezdetét vette e hanyatlás, melynek lassu és folytonos súlyedését kísérni lehetne; de a dráma művészet színvonala soha oly alatt nem állott, mint az utóbbi két év alatt. A szinpadi hanyatlás megállapodhatik, hisz a drámai művészet már a festészetig szállt alá, s most e téren futja rendes pályáját. Fölemelkedik-e e festészeti körből, és hogyan fog fölemelkedni? Lassan, miként lefelé szállt, vagy hirtelen egy varázs ütésre, melylyel egy ismeretlen lángész egy estve visszragadja azon magasságig, melyből aláhullt, s mely napjainkban többé megközelíthetlennék látszik? Ez a jövődő titka.

FEKETE MIHÁLY.

LABOULAYE BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEFRŐL.

Báró Eötvös Józsefnek két kötetű nagy munkája „A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra“, mely sok évi tanulmányozásnak, terjedelmes olvasottságnak és mély gondolkozásnak szüleménye: a magyar tudományos Akadémia részéről, a nagy jutalomnak odaítélése által, kitüntetést és méltánylást nyert ugyan, de a közönségben, hihetőleg tudományoszerű modora és terjedelmessége miatt, nem terjedt el annyira, nem gerjesztett oly figyelmet, minőt belbecsénél, a benne kifejtett elvek és eszmék újdonságánál és alaposságánál fogva, érdemelt volna. Ennek egyik főoka az lehetett, mert bennünk, politikai olvasmány dolgában, csak a napi kérdéseknek metsző modorú s egy kis polemiával fűszerezett tárgyalása bir érdeket gerjesztetni, figyelmünk hamar kifárad már valamivel hosszabb hirlapi cikk, hát még két vastag kötetű munka olvasásában és, gyakorlati nép létünkre, minden theorizálástól fáznak.

E munkát illetőleg megszégyenített a külföld. Az német fordításban is megjelenvén, nagyobb hatást tett s általánosabb elismerésben részesült a külföldön mint a szerzőnek saját hazájában. Nem csak a tudós németek, kikről tudjuk, hogy az elméleti fejtegetéseknek és az elvont tudományos elmélkedéseknek a túlságig is barátjai, de a gyakorlati irányú s a tudomány száraz elvontságaiban nem igen gyönyörködő franziák is, nagy érdekű, fontos tartalmú és a politikai tudományokban mintegy korszakot alkotónak ismerték el e munkát.

Ily értelemben nyilatkozott e munkáról legújabban az „Académie des sciences morales et politiques“ egyik kitünő tagja, s Franciaország

első rendű jogtudósa és publicistája : Laboulaye Edouard, a „Revue nationale et étrangère“ folyó évi novemberi két füzetében „L'état et ses limites“ czimű értekezésében, melyben feladatául tűzi ki azon határok kijelölését, melyeken túl az álladalom hatalma nem terjeszkedhetik a nélkül, hogy az egyéni szabadságot meg ne semmisítse. Az államnak mindenhatóságát az egyén irányában, annak mindenbe avatkozását veszedelmesnek tartja a szabadságra nézve s ennél fogva korlátozandónak az alkotmányos országokban is, mert az alkotmányos formák magokban még nem biztosítják az egyéni szabadságot, a mennyiben ezek mellett a fejedelmi hatalom korlátozva lehet ugyan, de határtalan marad a többség önkénye a kisebbség fölött. Egyre megy, akár egy ember, akár a többség gyakoroljon zsarnoki hatalmat. A feladat tehát szinte az, hogy egy felől az állam s illetőleg a kormánynak és más felől az egyénnek jogköre meghatározottassék. Kíváncsú és szükségesnek tartja, hogy a kormány a maga jogterületén erős és hatalmas legyen, de úgy, hogy az egyén jogkörét meg ne sérthesse.

Laboulaye ezen értekezésében kifejti nézeteit, különös tekintettel némely, e kérdéssel foglalkozó újabb munkákra, s Eötvösén kívül még a következő három munkát ismerteti olvasóival:

Ideen zu einem Versuch die Gränzen der Wirksamkeit der Staaten zu bestimmen von Wilhelm von Humboldt. Berlin 1851.

On Liberty, by John Stuart Mill London 1859.

La Liberté, par Jules Simon, Paris 1859.

E négy munkában tehát magyar, német, angol és francia státus férfiú kísérlette meg e fontos kérdés megoldását. Laboulaye mind a négy munkáról méltánylattal és dicsérrettel szól, de elsőséget köztük a magyarnak ad, minem csak abból tűnik ki, mit Eötvös munkájáról mond, hanem még inkább abból, hogy értekezésének első része, melyben bevezetésekképen az illető munkák ismertetéséhez a kérdést tüzetesen tárgyalja : csaknem egészen Eötvös munkájából van merítve elannyira, hogy annak csak mintegy rövidített s a francia közönség ízléséhez és szükségéhez idomított compendiuma.

Miután értekezésének második részében előbb Humboldt Vilmosnak, azután Millnek munkáit, azok irányának kimutatásával s némely kivonatok idézésével ismertette, Laboulaye áttér Eötvösre, s róla és munkájáról következőleg szól:

„Eötvös Franciaországban még kevéssé ismertetik, pedig ő Magyarországnak egyik legkitűnőbb, egyik leghiresebb embere. Költő, regényíró, politikai író, a forradalomban is szerepelt s egy ideig közoktatási miniszter volt. Jelenleg a magyar Akademiának (másod) elnöke ; hivatalos volt a birodalmi tanácsba és minden arra mutat, hogy politikai pályája még korán sincs bevégezve.“

„Eötvös nevezetes könyvet írt, mely nekünk francziáknak talán nagyon is tudományos formában, igen helyes nézeteket foglal magában azon három nagy kérdés felől, melyek az újabbkori népeket izgalom-

ban tartják, a nemzetiség, egyenlőség és szabadságról. A szabadságnak problémája, melynek a szerző elsőségét ad, s melytől a többiek megoldását függővé teszi, munkájában magasabb szempontból van tárgyalva mint Mill dolgozatában. Különböző állásponton s mintegy különböző színpadon állva, Eötvös az állam feladatát s úgyszólván szerepét, helyesebben mutatja ki; az általa ajánlott politika, habár alapjaira nézve lényegesen nem különbözik is Mill úrétól, mérsékeltabb és inkább van idomítva a continentális államok viszonyaihoz.

„A történelem fonalán Eötvös bebizonyítja, hogy mai nap nagy államok létezése szükséges; ezek létezése biztosítja a nemzetiséget és függetlenséget. De nagy államok nem létezhetnek s magokat fen nem tarthatják, ha az állam nagy hatalommal nem bír. A középkori eszméknek ideje lejárt; nem az a feladat most, hogy a központi hatalom ereje osztály- vagy helybeli kiváltságok által megtöressék, a feladat az, hogy az egyének szabad kifejlése biztosíttassék az állam jogszerű tekintélyének csorbitása nélkül.”

„Ezen problémára nézve a szerzőnek nézetei a következők: szintoly eredeti és új, mint helyesen kifejtett nézetek.”

„Az államnak czélja a polgárok erkölcsi és anyagi érdekeinek biztosítása. Ennél fogva az államhatalomnak fentartása a szabadságnak első biztosítóka.”

„Hogy a nemzeti függetlenséget sikeresen védhesse külellenség irányában, hogy minden polgárnak jogait biztosíthassa, az államnak nevezetes erőre van szüksége. Erőt csak a hatalom eszközeinek összessítése adhat. Az újabkori polgárisodás elemeinek sokfélesége és egymásba szövődése folytán a nagy hősök ideje lejárt, kik magok erejéből voltak képesek az államok sorsát eldönteni. Mai nap csak egy kormányrendszer és szervezet képes az államnak erőt adni, s ez a hatalom eszközeinek központosítása.”

„De ezen központosításnak határai vannak s annak nem szabad mindenre kiterjednie. Melyek e határok? Az állam jogszerű feladatának és a hatalom eszközei központosításának határa egy és ugyanaz. Az állam más mint a társadalom, más mint az egyén. Az állam erős legyen, szava eldöntő saját jogkörében; de a társadalmi és az egyéni élet e jogkörön kívül esik.”

„Rousseau-nak elmélete (mely az egyént teljesen alárendeli az államnak) csak is e körlátolt értelemben való. Ha a haza függetlensége vagy a belbéke forog szóban, akkor áll azon elv, hogy az állam minden egyes polgárainak összege, hogy a közjó magába foglalja mindenkinek egyéni javát, hogy a közakaratnak alárendelendő minden egyéni akarat, mert külháború vagy bellázadás által ki nem veszélyeztetik?”

„De másképp áll a kérdés ha más térre lépünk által. Rousseau rendszere nem tartható, midőn oly belügyek jönnek szóba, melyek nem érdeklik a közbátorságot, s világos hogy ilyenekben, még oly országokban is, hol általános szavazatjog divatozik, az állam akarata nem foglalja magában minden egyes polgár összesített akaratát, hanem csak

a többség akaratának kifejezése. A tapasztalás bizonyítja, hogy az ekképen nyilvánuló közakarat nem ritkán a minoritásnak és az egyéneknek elnyomására vezet.⁴

„Hol találni biztosítékot a többség zsarnoksága ellen? Alkotmányos kormányformákban? Nem, mert ez, mint mondatott, a többség uralkodása, mely lehet igazságtalan is, erőszakos is. Ebből ne következtesse senki, hogy Eötvös az alkotmányos intézményeknek csekély becsét tulajdonít. Tizenkét év óta azok mellett küzd, és el kell ismerni, hogy Magyarországon a jelenkorban ily hűség az alkotmányos formákhoz, őszinte ragaszkodásnak bizonyítéka. De Eötvös ez intézményektől nem vár és nem követel többet annál, mit azok adhatnak. Nemzeti képviselet, a sajtó és szószék szabadsága egyfelől a belügyekben mérsékelik a kormány hatalmát s más felől hatalmassá teszik a nemzeti becsület védelmében a külföld irányában; de bármilyen erős és szükséges biztosítékot nyújtsanak, az egyénnek elnyomás elleni biztosítására nem elegendők. Ha politikai vagy vallásos szenvedélyek izgatnak fel egy nemzetet, mi gátolja a közvéleményt, hogy erőszakra ne vetemedjék, mi akadályozza a képviselő testület többségét, hogy üldöző rendszabályokra ne szavazhasson? A tizenhetedik században az angol törvények, melyek a katolikusok ellen, habár a parlament által hozattak, szintoly kegyetlenek, szintoly igazságtalanok, mint a korlátlan hatalmú francia király rendeletei a protestansok ellen. A példát távolból veszem (úgymond Laboulaye) nehogy sértő és ingerlőnek tessen. De nem kellene sokáig újabbkori és közelebbi példákat keresnem annak bebizonyítására, hogy bizonyos korszakban a sajtó ítélete sem csálhatatlan, és hogy képviselő testületektől sem várhatni mindig igazságot és részre nem hajlást.“

„Hol találni tehát sikeres biztosítékot, mely az egyént megóvja akár a kormánynak, akár a népválasztotta képviselet többségének zsarnokságától? Erre csak egy mód van, az államhatalom határainak kijelélése, meghatározása azon jogkörnek, melyben tekintélye minden kifogáson felül áll, de melyből kilépnie nem szabad. Vagy más szavakkal a központosításnak, (mely hasznos és jogszerű míg az ország függetlenségének és a belbékének fentartására szorítkozik, de zsarnokivá és forradalmivá lesz vagy lehet, ha ezen jogköréből kilép) határt kell szabni, az egyénnek önmaga feletti rendelkezhetése, a self-government által; nyelvünk nélkülözi a szót, mertmagával a dologgal nem birunk“¹⁾.

„Ezen egyéni self government jogkörébe tartoznak, mint

¹⁾ Ezt a francia író saját nemzetéről mondja, mely a túlságos centralisációnak, a mindenre kiterjeszkedő államhatalomnak bilineseiből, bár mely kormányforma alatt sem birt eddig kiszabadulni. Mi e tekintetben szerencsésebbek vagyunk. Az önkormányzás gyakorlatában századokig voltunk s most tizenkét évi szünet után ismét annak birtokába lépünk, s nyelvünk is a fogalomnak teljesen megfelelő szóval bír.

ennek természetes és szükséges következései, az egyéni szabadság, a vallási szabadság, az oktatás szabadsága, a sajtó szabadsága, a municipális szabadság és az egyesülési szabadság. Ezen a téren Eötvös Humboldt és Mill nézeteivel találkozunk. Legerősb bizonyítéka az igazságnak, ha egymástól különböző szellemek, különböző szempontból indulva ki, a végeredményben találkoznak a nélkül, hogy egymást keresték volna.“

„Vajjon ez eszmék egybevágának-e a tapasztalással? Hogy erről meggyőződjunk, csak szeméinket kell nyitva tartanunk. Mely országok szenvednek inkább a forradalmi bajban? Angolország-e vagy Ausztria? Franciaország-e vagy Amerika? Nápoly e vagy Belgium? Azt mondhatnók, hogy a centralisatió és a forradalom karöltve járnak.“

„Mi gátolja az érintett reformot, mely által az államhatalom mit sem vesztené, mert általa szintannyit nyerne valódi erőben és befolyásban: a mennyit a reá nézve csak bajt okozó és veszélyes jogokban vesztené? E reformnak főakadálya az előítélet. Mi át vagyunk hatva a görög és római eszméktől, ezek képezik alapját democraticus és socialisticus elméleteinknek. Ezen állítólag szabadelvű rendszerek, a népek látszólagos souverainitást adnak a valóságban csak az államhatalomnak zsarnokságát szilárdítják meg. Ha azt akarjuk, hogy a polgárisodás a valóságos haladás útján menjen előre, ha a forradalmat le akarjuk fegyverezni, fel kell szabadítani az egyént, ki kell fejteni az egyéni szabadság feltételeit.“

„Azok, kikben csekély a hit és bátorság, szüntelen azt állítják, hogy mai nap a haladás lehetetlen. Korunkat a római császárság utolsó korszakához hasonlítják, azon erkölcsi súlyedést emlegetik, mely akkor úgy mint ma, a túlságig vitt civilisációnak volt kifolyása; ugyanazon mértéktelen vágy anyagi élvezetek után, azt mondják; ugyanazon hiánya az erkölcsi elveknek az egyénben és a tömegben; ugyanazon meghunyászkodás az uralkodó hatalom előtt, bármely alakot öltön ez; ugyanazon becsmélése mindennek mit a régebbi idők tiszteletben tartottak; ugyanazon üresség az emberek lelkében. Ezek felületes nézetek. Szerencsénkre roppant különbség van a két egymással párvonalba állított korszak között.“

„Midőn az ókori polgárisodás vesztére hajlott, az már bevégezte volt rendeltetését. Eredménye az egyénnek teljes szolgasága volt az állam irányában. Ama híres jogtudósok, Papinianus, Paulus Ulpianus stb. soha nem tanították azt, hogy a polgárnak, mint egyénnek és embernek, jogai is lehessenek, melyeket a császár, mint az államnak személyesítője, tisztelni köteles lenne vagy lehetne; az emberi és egyéni jogoknak szentsége keresztyén eszme, melyről az ókor paganizmusának fogalma sem volt. Mai nap ezen eszme alapját képezi a polgárisodásnak. E tannak gyakorlata néha és néhol hanyatlik ugyan, de az emberi jogok, a testvériség és egyenlőség érzete, mely a keresztyén vallásnak lényege, mély gyökeret vert mindnyájunk lelkében.“

„A római császárság utolsó korszakában a zsarnokság súlya

elfojtotta a szabadság és haza szeretetét; az ókori civilisációnak lelke kihalt. Maínap a szabadságnak, a polgári, egyéni, keresztyén szabadságnak szeretete szenvedélylyé vált, naponkint nő és terjed. A sok forradalom véseiben, egyenlőség, nemzetiség, alkotmány neve alatt mit egyebet keresnek, követelnek a népek a szabadságnál. Az oly vágyaktól áthatott társadalom nem haldoklik. Oly civilisatio hanyatlík és vesz ki, melynek éltető eszméje kihalt. A mi korunk ellenben, egy új éltető eszme szülésének vajudásaiban szenved; ez után törekszünk folytonosan a nélkül, hogy bármely akadály kifárasztana, bármily szenvedés leverne. Ne ijedjünk vissza hiú rémképektől. Régi bor, mely eczetesedni kezd és új bor, mely forrásban van, egyaránt zavarosak; de ama forrás romlásban végződik, emeből nemes ital válik. Legyen hitünk a jövőben.“

„Nehéz a tusa, borúlt a nap; de az nem a hatalomért tusakodó két párt, hanem két különböző polgárisodás közt folyó harc. Róma és Germania újra megkezdték régi párbajukat; a pogány és a keresztyén-ség eszméi, a zsarnokság és a szabadság újra versenyeznek a világ uralmáért. Bármí nehéz a csata, eredménye kétséges nem lehet. Ha egy igazság napvilágra jut, ha az emberiség szemei egy emelkedő új vezércsillag felé fordulnak, a siker bizonyos s csak az idő kérdése. A szenvedélyek elavulnak és változnak, a pártok gyengülnek s kifáradnak, csak az igazság halhatatlan. Franciaországban hol minden önálló szervezet megsemmisített, hol a polgárt az állam gyámságára szoktatták, hol az egyén úgy szólván megfosztatott azon tehetségtől is, hogy önmagát kormányozhassa, nem egy nap alatt lehet átalakítani egy ily mélyen meggyökerezett rendszert. Oly fa, melyet egy félszázadig francia modorban nyirbáltak, egy éjszakán nem hajthat szabad és terepélyes ágakat; sokáig kell várnunk míg enyhítő árnyát élvezhetjük. De hagyján! Az eszme halad és meghódítandja az emberek szellemét; az állam is megértendi valódi érdekét s akkor be lesz végezve a forradalmak korszaka. Mihelyt az állam megszűnik a polgárra nehezedeni, a szabadság csodás erővel fog kihajtani.

„Bátorság! (így végzi Eötvös) nem haladunk a romlás hanem a keresztyén-ség elveinek győzelme felé; minél magasabbak és fenyegetőbbek a hullámok, annál bizonyosabb, hogy a parthoz, a révhez közelünk. A csalódások melyeken átestünk, a forradalmak, melyek által hanyattunk, szükségesek voltak arra, hogy a tévutat felismerjük, melyeken a politika eddig járt, s hogy azt elhagyni siessünk. Most csak erélyre és önfeláldozásra van szükségünk. Feladatunk ki van jejelve s a győzelem biztos. Az eszmék világában végre is mindig az igazságé a diadal s az igazságért küzdő bátorságé. A keresztyén-ség erkölcsi elveinek alapjára tiszta kezek fogják felépíteni azon államépületet, mely gyermekeinknek biztos hajlékúl szolgáland.“

„Hat esztendeje, hogy Eötvös e lelkes szavakat írta; akkor ábrándozónak hitték; Ausztia hatalmának gyarapítását és szilárdítását abban kereste ha húszféle (?) népfajt a centralisatio jármába fog;

és ma, az akkor meg sem hallgatott theoreticusnak eszméi nyerne diadalt. Bár csak Magyarország is hallgatna bölcs tanácsára s megértene, hogy századunkban a szabadság feltételei mások mint a régi feudális alkotmányok korában. Mai nap, mint Eötvös igen helyesen mondja, a problema nem az államhatalom gyengítése, hanem az egyének erősítése.“

E szavakkal ismerteti a nagyhirű francia jogtudós hazánkfiának jeles, nálunk nem eléggé ismert s méltányolt munkáját. Ezután által megy saját földijének, Jules Simonnak munkájára, s noha erről is igen dicsérőleg szól, még is több helyen elismeri és kimutatja, hogy az elvek és eszmék tiszta, világos és határozott formulázásában és kifejtésében a magyar író utól nem éri.

Csalatkoznék a ki Eötvös 'méltánylását Laboulaye részéről egyedül abban keresné, mit annak munkájáról szólóban mond s mit felebb kivonatban közöltem. Sokkal hizelgőbb a magyar íróra és státus-férfiúra nézve az, hogy a francia publicista hazánkfiának tanait, elveit, eszméit sőt okoskodásainak egész fonalát magáévá teszi egész cikkén keresztül, ott is hol róla említést nem teszen. Ezt ne értse senki úgy, mintha a jeles francia író plágiummal vádolnám, de megtörtént rajta az, mi akárkin megtörténik, a ki valamely fontos kérdésről maga is gondolkozott s arról mások nézeteit is figyelemmel áttanulmányozta. Ezek, kivált ha saját felfogásával egybevágnak, s ezenfelül szerencsésen formulázzák és kifejtik saját nézeteit: a tanulmányozóban mintegy vérré válnak; s ha utóbb ugyanazon kérdést maga is tizetesen tárgyalja, akaratlanul és öntudatlanul is azon író eszméit és gondolatmenetét reproducálja, ki saját szellemére annál mélyebb hatással volt, mennél tisztábban és hívebben látta benne visszatükrözve saját meggyőződését. Laboulaye értekezése tehát nem plágium, nem kivonat vagy kiírás Eötvös munkájából, de teljes joggal mondhatni, hogy azt egészben és részleteiben Eötvös nézeteinek és eszméinek szelleme lengi át. Ennek bebizonyítására az egész több ívekre terjedő értekezést kellene lefordítanom, s még akkor is sokan e folyóirat olvasói közül nem ítélnének állításom valóságáról, mert attól tartok, hogy csak kevesen olvasták el hazai írónk munkájának két vastag kötetét, melyeket a külföld tudósai tanulmányuk tárgyává tettek és irányadónak fogadtak el.

A túlságos centralisatió, mely nem szorítkozik az állam legmagasabb céljaira, hanem az egyéneknek és helyhatóságoknak minden legkisebb ügyeibe is avatkozik s a polgárokat örökös gyámság alatt tartja, nagy tehetségű és ügyes fejedelmek alatt hatalmassá tette ugyan Franciaországot, de a valódi szabadságot soha sem gyökereztetette meg e nemzetnél. A római jogtudósoknak azon axiomája: *quod principi placuit legis habet vigorem*, Franciaországban minden kormány forma alatt, a régi monarchiában, miután az a feudalismus hatalmát megtörte, s az imperialismus uralkodása alatt, de még a köztársaság és az alkotmányos monarchia alatt is divatozott, s gya-

korlatban a társadalmi élet minden viszonyaira alkalmaztatott, csak azon különbséggel, hogy a princeps korlátlan jogai a köztársaságban és az alkotmányos monarchiában egy választott törvényhozó gyűlés többségére vagy is annak vezetőire s az ezek által támogatott kormányra ruháztattak által. A népfelség nevének uralkodása alatt s az általános szavazatjognak gyakorlata mellett is, az elméletileg souverain nép joga gyakorlatban arra szorítkozott, hogy képviselőt válasszon, s ez actus után lemondott souverain hatalmáról s azt az ország választottainak többségére ruházta. A francia polgár a gyakori kormányváltozások és forradalmak daczára, egyéni és helyhatósági viszonyaiban mindig függő maradván a bármely néven nevezendő kormány tisztviselőitől, egyéni és helyhatósági szabadságot nem ismert.

Ezen túlságos centralisatiója, s úgy szólván mindenhatósága a kormány hatalomnak volt egyik főoka ama számos forradalmaknak, melyeken Franciaország keresztül ment. A polgárok egyenként száz meg száz alkalommal fájdalmasan érezték a kormány gyámságának békóit, mely a közélet terén minden szabad mozgást, minden önálló tevékenységet gátol; minden egyes nagyobb vagy kisebb tisztviselő hibáját a középponti kormánynak, a hibás közigazgatási rendszer nyomasztó hatását a fenálló politikai alkotmányformának tulajdonították, a monarchiából a köztársaságba, ebből ismét a monarchiába vágytak vissza, míg végre a sok apró sérelem és panasz összege viharra vált, mely elseperte az épen létező kormányformát s helyébe mást állított. Így váltották fel egymást Franciaországban rövid idő alatt a legellenkezőbb alkotmányformák. A Bourbonok korlátlan monarchiáját a köztársaság, ezt a consulság és imperialismus követte, mire ismét a Bourbonok alkotmányos chartával, ezekre az orleans dynastia módosított chartával, s újra a köztársaság és imperialismus következtek. A baj gyökerét nem ismervén a francziák, annak orvoslását a politikai alkotmányok vagy a dynastiák változásától várták, holott azon csak a közigazgatási hibás rendszer átalakítása segíthetett volna, mely minden változás daczára mindig ugyanaz maradt. A francia nép maga is már annyira megszokta a kormányhatalomnak mindenre kiterjeszkedését, hogy a közélet terén az egyes polgár a maga lábain járni úgy szólván, már alig képes. A népeknek és egyéneknek az önkormányzás gyakorlata is neveltetniök kell. Innen következik, hogy a francia nép a túlságos centralisatióból eredő bajokat érezi ugyan, de okait mindig másban keresve, ahhoz maga is ragaszkodik. Azon néhány francia publicista és státusférfiú tehát, kik e bajok orvoslását nem alkotmányozó örökös kísérletektől várják, hanem a közigazgatási rendszer megváltoztatásában s az államhatalom túlterjeszkedésének korlátozásában keresik: kénytelenek nem annyira a kormány organumaival, mint inkább magának a nemzetnek megrögzött előítéleteivel megküzdenni.

Ez volt célja Laboulaye szóban forgó értekezésének is az államhatalom határaitól, s e célra felhasználta az általa tanulmányozott és

ismertetett munkákban, s különösen az Eötvösében felhalmozott gazdag adat és eszmekincs, oly formában, minőt a francia közönség előítéleteinek legyőzésére leghatályosabbnak és célra vezetőnek tartott.

Abból, hogy a francia író kiválólag Eötvös munkájából vette legerősebb fegyvereit a centralisatio túlságainak megtámadására, kitetszik: mennyire alaptalan és igazságtalan azon vád, mely Eötvös ellen gyakran emeltetett, mintha ő túlságos centralista volna s e kedvencz eszméjének az önkormányzás, az egyéni szabadság előnyeit kész volna feláldozni. Ő alkotmányos alapon álló erős középponti kormányt akar ugyan, melynek kezeiben összpontosuljanak azon közügyek fonalai, melyek az ország önállása, integritása és belnyugalmára vonatkoznak; mindazon köz- és magánügyekre nézve azonban, melyeknek összpontosítása az államnak fentérintett főcéljaira nem multhatatlanul szükségesek, minők például a vallásiügy, az oktatásiügy, az ipar és kereskedésügy, az egyesülési jog stb. a lehető legtágabb egyéni szabadságnak és önkormányzásnak barátja és védője. Az államhatalom és az önkormányzás jogkörét elválasztó határokról elméleti nézeteit, tekintet nélkül egy vagy más ország s nemzet sajátságos viszonyaira, legkimerítőbben a szóban forgó nagy munkában adta elő, melyről oly politikai és tudományos tekintély, mint Laboulaye, elismerte: hogy e nehéz problémát legszerencsésebben oldotta meg. Egy írónak és államférfiúnak irányát nem kell s nem szabad egyes cikkekből vagy nyilatkozatokból vagy épen munkáinak kiszakasztott egyes helyeiből megítélni, hanem írói munkásságának és politikai működésének egészéből. A ki Eötvösnek, nem mondom minden politikai iratait, de csak ezen nagy munkáját, melyben politikai doctrináját egybefoglalva adja elő, figyelemmel átolvassa, vagyis inkább áttanulmányozza: az irányának ily egyoldalú felfogásától őrizkedni fog, s őt teljes meggyőződésből fel is fogja oldani a következetlenség vádja alól. Bizonyos határig a kormányhatalom összpontosítását s azon határon túl a municipális és egyéni szabadságot és önkormányzást ajánlani, nem következetlenség, hanem a viszonyok helyes felfogását tanúsítja. Ellenkezőleg azok, kik feltétlenül minden viszonyban vagy a centralisatio vagy a municipális autonomia elvét, mint általános panaceát, akarják alkalmazni: következetesek lehetnek azt megengedem, de egyszersmind nézeteik egyoldalúságáról, felületességéről és korlátoltságáról is tesznek bizonyosságot.

Mi Eötvös elméletének gyakorlati alkalmazását, hazánk sajátságos viszonyaira illeti, szívesen megengedem hogy még oly szűkkörű centralisatio is, minőt munkájában ajánl, veszedelmes lehetne reánk nézve mindaddig, míg azon abnormis viszony létezik, melynél fogva hazánk központja, értem a központi kormányt, anyagilag és erkölesileg a körnek határain túl esik. Ily viszonyokra Eötvös maga sem akarná alkalmazni elméleti elveit. De ha alkotmányszerű törekvéseinknek sikerül, pedig hiszem és reménylem hogy sikerülni fog, hazánk viszonyait az osztrák monarchia német-szláv tartományaihoz és annak belkormányát az 1848-ki törvények szelleme és betűje szerint úgy

rendezni el, hogy amazokkal csak a fejedelem személye és a közös érdek kapcsa által egyesítve, külbefolyástól független s az országgyűlésnek felelős belkormánynyal birjunk: akkor fogjuk a központosítás és önkormányzás határait biztosan kijelelhetni, akkor fogjuk aggodalom nélkül megadhatni a kormánynak a mi a kormányé, a törvényhatóságoknak a mi a törvényhatóságoké; akkor, de csak akkor jön meg ideje, hogy Eötvös elméleti elveit hazánkban életbe és gyakorlatba léptessük.

LUKÁCS MÓRICZ.
